

Kriminológia és rendészet

BARABÁS A. Tünde

A tanulmány a kriminológia tudományának a rendészeti felsőoktatásban játszott szerepét mutatja be. A szerző végigkíséri a kriminológia kialakulásának és önálló tudományággá válásának történetét, amelynek során a rendészet szempontjából jelentős fordulópontokat emeli ki. Ezt követően a kriminológia három olyan fő területét mutatja be – az áldozattá válás és az áldozatok kezelése, a látens bűnözés, valamint a bűnözési félelem kérdéskörét –, amelyek kiemelt jelentőségűek a rendőrségi munka szempontjából. Ezek ugyanis azok a pontok, ahol a rendőrség és az állampolgárok a leggyakrabban „találkoznak” egymással, amelyek a leginkább érintik a lakosság széles körét, és a legjobban ronthatják biztonságérzetét. Ugyanakkor éppen ezeken a területeken lehet különösen hatékony a rendőrség megfelelő fellépése. A kriminológiai kutatások naprakész beépítése a képzésbe folyamatosan zajlik, és ez lehetőséget teremt arra, hogy a kriminológia valóban „alkalmazott” tudománnyá váljon, eredményei a gyakorlatban hasznosulva segítsék a rendőrök munkáját.

A kriminológia tudományának két sarokpontja, amely keretbe foglalja kutatási területeit, céljait, úgy határozható meg, hogy míg a kiindulópont alapvetően a bűncselekmények elkövetésének megakadályozása, a bűnözővé válás okainak, a bűnözést elősegítő, könnyítő körülményeknek a feltárása és mindezek alapján a megelőzés lehetséges stratégiáinak kimunkálása, addig a végpont a már bűnözővé/áldozattá vált személyek jövőbeni magatartására ható eszközrendszer kidolgozása. Ez utóbbi magában foglalja a büntetések hatékonyságának kérdését éppúgy, mint a stigmatizáció elkerülésére hivatott, az elítélt reszocializációját segítő módszerek kidolgozását, valamint a sértettek másodlagos, harmadlagos vagy ismétlődő viktimizációjának megelőzését célzó vizsgálatokat. Mindezek során a kutatás tárgya az egyén, a közösség és a társadalom egésze, így a személyiség, a bűnözést előidéző külső és belső tényezők, a mikro- és makrokörnyezeti hatások, továbbá a generális preventív célok érvényesíthetősége egyaránt. Noha a kriminológia a vizsgálati céljai: a bűnözés mint tömeg- és egyedi jelenség mögött húzódó folyamatok feltárásakor interdiszciplináris módon, a társadalomtudományok mellett a természettudományok ismeretanyagára is nagyban támaszkodik, az eredmény az előbbieken területén mutatkozik meg.

Az is világosnak látszik, hogy ezek a célok és kutatási területek szorosan összefognak a rendészeti tevékenységgel, hiszen a megelőzés, illetve a sikeres bűnüldözés és az elkövető vagy akár a sértettek kezelése a rendészeti szervek, a konkrét esetekben eljáró rendőrök napi feladatai közé tartozik. Emellett fontos megemlíteni, hogy a rendészettudomány önállóvá válását nagyban segítették azok a kriminológiai kutatások, amelyek a bűnözés kontrollmechanizmusával foglalkoztak.¹ A rendészettudomány és

1 Finszter (2014) 15.

a kriminológia tanai tehát egymást kiegészítik, és azt is állíthatjuk, hogy a viszonylag fiatalnak tekinthető rendészettudomány számos ponton alapozhatta megállapításait a kriminológia által elért eredményekre.

Maga a kriminológia tudománya napjainkra már közel két évszázados hagyományral, tapasztalattal és ismertanyaggal bír. Míg a 19. század elejéig a bűnözés elleni küzdelmet elsősorban büntetőjogi kérdésnek tekintették, az elkövetők felelősségre vonásának alapja a szabad akarat és döntési jog volt, a büntetés pedig a jogellenes cselekmények megtorlását és az elrettentést szolgálta, a polgári társadalom fejlődésének, a kialakuló új életviszonyoknak egyik szükségszerű következményeként a bűnözés társadalmi tömegjelenséggé vált, ami pusztán büntetőjogi úton már nem volt kezelhető. A kriminológiai gondolkodás ekkor kezdte előtérbe helyezni a bűnelkövető személyéhez igazodó és az esetleges megelőzési célnak is megfelelő, tettes szempontú büntetést.

A kriminológiai gondolkodás fejlődése és annak eredményei is vitathatatlanul kapcsolódtak a rendészet egyes kérdéseire. A bűnözés társadalmi tényezőinek figyelembevétele és befolyásolási szándéka nélkül nem érhető el tartós eredmény a bűnözés elleni küzdelemben. Pusztán a rendőrség létszámának emelése, technikai ellátottságának javítása nem elég a hatékony bűnmegelőzéshez – írja Kerezsi Klára.² A bűn megelőzhetőségének vizsgálata, illetve az elkövetéshez vezető társadalmi és egyéni okok feltárása a kezdetektől hozzájárult a hatékonyabb rendőri megelőzés elveinek kidolgozásához, az elkövetők megfelelő kezeléséhez.

A kriminológia történetének másik fontos fordulópontja a 20. század közepére tehető, amikor a bűncselekmény és az elkövető vizsgálata mellett arra a személyre is ráirányult figyelem, akit a sérelem leginkább és legközvetlenebbül érint, így előtérbe kerülhetett az *áldozat*. A kriminológia új irányzataként értelmezett *áldozattan*, *avagy viktimológia* az áldozattá válás kérdéskörét, annak okait és körülményeit, az áldozatok segítésének módjait és a megelőzés lehetőségeit vizsgálja. Bár a kialakuló új tudományág önállóságáról eltérő vélemények születtek, Görgényi Ilona szerint Magyarországon a viktimológia fogalmát és hovatartozását illetően meglehetősen egybehangzó álláspont alakult ki, amelynek lényege, hogy a bűncselekmények áldozataival foglalkozó (krimi-nál)viktimológia a kriminológiához tartozik.³

A büntetőeljárás legrosszabb pozíciójú résztvevője az áldozat, akinek sérelme elindítja az ügyet, illetve keletkezteti az állami büntetőigényt. Így semmiképpen sem hagyható figyelmen kívül az ő személye, szerepe és kezelése a rendőrség munkájának szempontjából sem. Hiszen nélküle a bűncselekmények túlnyomó többségében nincs „ügy”, és a legtöbb esetben ő az, akivel a hatóság először találkozik. Egyben ő az a személy is, akinek az eljárás megindulását követően érdekei, sérelmei nem kerülnek orvoslásra, szemben az állam büntetőigényével, amit az eljárás során az ügyész mindvégig képvisel. Egyértelműnek látszik tehát az a megállapítás, hogy a kriminál-viktimológiai ismereteknek jelentős helye kell, hogy legyen a kriminológia oktatásában.

2 Kerezsi (2001) 929.

3 Görgényi (2001) 13–15.

A kriminológia és a rendészet kapcsolata szempontjából újabb fontos állomásnak a 20. század második felében kifejlődő *situációs bűnmegelőzés* elmélete tekinthető, amely a környezet, illetve épített környezet bűnözést elősegítő vagy éppenséggel attól visszatartó hatásait vizsgálja. André-Michel Guerry és Adolphe Quetelet⁴ már az 1800-as években foglalkozott a bűnözés, valamint a bűnözők eltérő területi megoszlásának sajátosságaival, megteremtve a kriminálgeográfia alapjait. A 20. században a chicagói iskola folytatott városszociológiai szemléletű vizsgálatokat. Az 1970-es évektől első-sorban Oscar Newman és Ronald V. Clarke nevéhez köthető a védhető terek, illetve a situációs bűnmegelőzés fogalmának megalkotása, a környezet és a bűnözés összefüggéseinek feltárása.⁵

Clarke szerint a situációs bűnmegelőzés azokkal az alkalomcsökkentő intézkedésekkel foglalkozik, amelyek speciális bűncselekményformákra irányulnak, a közvetlen környezet szervezési és/vagy strukturális, szisztematikus és állandó változását tartalmazzák, és amelyek egy bűncselekmény elkövetését kockázatosabbá és nehezebben megvalósíthatóvá teszik, ezáltal csökkentve a tettes „hasznát”.⁶ Vagyis a situációs bűnmegelőzés „alapfilozófiája”, hogy a bűnözés visszaszorítása elsősorban a bűnalkalmak csökkentésén keresztül érhető el. Ez az irányzat, amely napjainkban egyre inkább elfogadottá válik hazánkban is, szintén nagy jelentőséggel bír a rendőrség tevékenysége szempontjából, hiszen a területi kockázatok felmérése, az ehhez kapcsoló intézkedéscsomag kialakítása hatékonyan segíti a megelőző munkát. Bár kétségtelen, hogy ezzel elsősorban a lakosságot irritáló, általában kevésbé súlyos bűncselekmények elkövetését lehet csökkenteni (mint például a lopások, a betöréses lopások, a zseblopások), éppen ezek azonban azok a cselekmények, amelyek az adott településen élők biztonságérzetét a leginkább rontják. A jó építészeti megoldások célzott rendőri tevékenységgel erősítve csökkenthetik az erőszakos cselekmények, így a rablások vagy garázdaságok számát is egy adott területen. Itt említendő meg a közösségi rendőrség ideája, amely – noha hazánkban eddig nem vert gyökeret – a külföldi tapasztalatok szerint nagyban hozzájárul a lakosság és a rendőrség közötti jó kapcsolat kialakulásához, segít elfogadtatni a rendőri jelenlétet, munkát az állampolgárokkal és a bizalmat erősíteni irányukba, ami a kisebb közösségek biztonságát nagyban növelheti.

Tanulmányom második részében elsősorban azokról a tudományos kutatási irányokról, illetve eredményeikről szólok részletesebben, amelyek az áldozatokat és az állampolgárokat közvetlenül érintik, és amelyek esetében kiemelten fontosnak tartom, hogy beépüljenek az oktatásba, így válva a napi rendőrségi rutin részévé. Hans von Hentig az áldozatokkal foglalkozó irányzat alapját képező, *The Criminal and His Victim* című könyve 1948-ban jelent meg.⁷ Ebben az áldozatoknak a bűncselekmény létrejöttéhez való hozzájárulásával foglalkozik. Álláspontja szerint a bűncselekmények többsége kettős szerkezetű, s azokban két partner szerepel: az *elkövető* és az *áldozat*. A köztük lévő viszony – szociológiai és pszichológiai szempontból – sokkal bonyolultabb, mint

4 Guerry (1833); Quetelet (1835)

5 Newman (1972); Newman (1996); Clarke (1995) 91–150. Idézi: Irk (2008) 78–107.

6 Irk (2008) 79.

7 Hentig (1948)

a valóságot csupán durván megközelítő büntetőjogi megkülönböztetések. Különösen gyakran talált kapcsolatot gyilkos és áldozata, csaló és becsapott között. A sértett szerepének újraéledése a büntetőeljárásban tehát felszínre hozta a felelősség/közrehatás kérdését is.

Az 1940–50-es évektől az új eszmék „beszivárogtak” a kriminálpolitikai gondolkodásba. Az ’50-es években a figyelem elsősorban a sérülékeny csoportokra irányult (fiatalok, kisebbségek, szegények), a ’60-as években pedig, a polgári jogi mozgalmak idején, a nőmozgalmak erősödése magával hozta a kriminológia feminista irányzatának kialakulását. A viktimológia kutatásai a nők és a családon belüli erőszak következtében áldozattá vált személyek felé fordultak. A „jog és rend” követelményének hatása megmutatkozott abban is, hogy erre az időszakra tehető az áldozatok kompenzációját sürgető igény megjelenése is.⁸ A ’70-es évekre – a tisztán tettesorientált elméletek kudarcával egyidejűleg – kiteljesedett a kriminálviktimológia tudományos és gyakorlati háttere. A legszembetűnőbb változás azonban a viktimológia kriminálpolitikai alapításában következett be: „az áldozatot hibáztató bűvészkedésből” a kriminológia egyértelműen sértettparti irányzata alakult ki.⁹

E folyamat oka a bűnözés növekedése volt, valamint annak felismerése, hogy az áldozat az igazságszolgáltatás folyamatában többszörösen is könnyen viktimizálódhat a hatóságok eljárásának következtében, s végül az az elképzelés, hogy a sértett felkarolása, szenvedéseinek csökkentése hozzájárulhat a hatóságokkal való együttműködési készsége erősödéséhez, és ezzel szerepet játszhat a bűnözés csökkentésében.¹⁰ Meginapultak az áldozatokkal, az áldozattá válással kapcsolatos kutatások. Az „áldozat újralfedezése”, ha más szempontból is, de szintén hozzájárult az alternatív büntetések iránti igény fokozódásához, elsősorban a kárjövátétel intézményesített bevezetése.¹¹ Mindennek eredményeként napjainkban már fő kérdésként az áldozatok hatóságok, így a rendőrség általi kezelése, felvilágosítása, jogai, kompenzációja, illetőleg a sértett büntetőeljárásban vagy azon kívül történő civil igazságszolgáltatásban való részvétele, és ezzel együtt a resztoratív, kárhelyreállító igazságszolgáltatás megteremtésének lehetősége került a vizsgálódások középpontjába.

Ha a rendészettudomány és a kriminológia/kriminálviktimológia találkozási pontjait akarjuk görcső alá venni, érdemes a kriminálviktimológia vizsgálódásának tárgyköréből kiindulni, amelyek a következők:

- az áldozatok *jogi helyzetének* elemzése, amely bemutatja az ember büntetőjogi védelmének terjedelmét, módját, továbbá a büntetőeljárásbeli sértett jogi helyzetét, szerepét;
- a sértettek *bűncselekménytípusok szerinti jellemzőinek* feltárása, a főbb biológiai, pszichológiai és szociológiai személyiségvonásainak, sajátosságainak megállapítása;

8 Így például az Amerikai Egyesült Államokban először 1965-ben Kaliforniában, majd New York és Massachusetts államban létrejöttek az első áldozatkompenzációs programok. Lásd Wilson (2009) 112–113.

9 Bárd (1984)

10 Uo.

11 E kifejezést lásd Sessar (1990) 21.

- az áldozat és a tettes közötti kapcsolat értékelése, az elkövető és a sértett interperszonális kapcsolatának és az ezzel összefüggésben keletkezett konfliktusok vizsgálata;
- azoknak a *szituációknak és körülményeknek* a vizsgálata, amelyekbe a sértettek a bűncselekményt megelőzően, illetve annak elkövetésekor, majd azt követően kerültek, valamint az adott helyzetben tanúsított *viselkedésük* értékelése;
- a sértett *magatartásának* vizsgálata a bűnüldözésben: a büntetőeljárás kezdeményezőjeként, illetve a bizonyítást, az elkövető felelősségre vonását segítő közreműködőként;
- az áldozatoknak a bűncselekmény folytán elszenvedett testi épségét, egészségét, illetve dologi javait ért *károsodások, valamint más hátrányok* vizsgálata, és e vonatkozásban az igazságszolgáltatás hatékonyságának értékelése;
- empirikus kutatás *a rejtett bűnözés* nagyságrendjének, minőségének, a sértettek magatartásának és azoknak az okoknak a feltárására, amelyek őket a sérelmeik elhallgatására késztették;
- a társadalmi és életviszonyok, valamint a bűnüldözési tapasztalatok alapján az állampolgárok kriminális veszélyeztetettségének, az egyes egyének áldozati hajlamosságának behatárolása, s mindezek alapján a sajátos *bűnmegelőző intézkedések, a bűnös támadásokkal szembeni védekező magatartások kidolgozása*.¹²

Ezek a tárgykörök többségükben egyértelműen kapcsolódnak a rendészeti munka egyes kérdéseire. Nem véletlen az sem, hogy ezt a klasszifikációt a rendészettudomány egyik jeles képviselője, Tóth Tihamér, a Rendészettudományi Kar jogelődje, a korábbi Rendőrtiszti Főiskola oktatója állította össze mind a mai napig egyedülálló viktimológiai jegyzetében.

Az igazságszolgáltatás új iránya, az áldozatok megértése és kezelése tehát része a rendőrtisztek képzésének éppúgy, miként az utcán szolgálatot teljesítő járőrök vagy akár a telefonos felvilágosítást végző ügyeletes feladatkörének is. Az áldozatokkal való bánásmód, illetve az állampolgári feljelentési hajlandóság kérdése szorosan összefügg a kriminológiai kutatásban mindinkább hangsúlyossá váló látens, vagyis rejtve maradó bűnözés jelenségével. E kérdéskör vizsgálata szorosan kapcsolódik a rendészettudományhoz is. Ahogyan Finszter Géza írja, a latenciát keresők jól ismerték fel a rendőrségi tevékenység minősége, a rendőr társadalmi elfogadottsága és a lakosság feljelentési készsége közötti összefüggéseket.¹³ Mindezt az egyetlen hazai nagy mintás, az Országos Kriminológiai Intézet által, tízezer fő megkeresésével végzett *victim survey* eredményei azt mutatták, hogy igen jelentős a latenciában maradó bűncselekmények száma, és a fel nem jelentés okai között a legjellemzőbb az, hogy a lakosság elégedetlen a rendőrség és más hatóságok munkájával.¹⁴ Az áldozattá válás és a latencia vizsgálata során nem szabad megfeledkezni a bűnözési félelem, a lakosság biztonságérzete és a rendőri munka kérdéseinek összefüggéseiről sem.

¹² Tóth (1987) 41–42.

¹³ Finszter (2014) 19.

¹⁴ Barabás (2004) 197.

A kriminológiai kutatásokból tudjuk, hogy a lakosság bűnözési félelme nem mutat lineáris összefüggést a tényleges bűnügyi helyzettel, azt számos körülmény és hatás, például a média által sugárzott, sokszor a valóságot nem hűen visszatükröző kép befolyásolja.¹⁵ A rendőrségnek jelentős szerepe van/lehet e jelenség alakulásában. A felderítési hatékonyság/hatástalanság a sértetteket közvetlenül érinti, és „rossz esetben” nyilvánvalóan a hatóságok iránti bizalom megingásához, és ezzel együtt a bűnözéstől való félelem növekedéséhez is vezethet. Emellett a sikertelen eljárás a legközelebbi alkalommal csökkentheti a feljelentési kedvet, növelve ezzel a latenciában maradó esetek számát. A társadalom és a közvetlen sértettek között történő kommunikáció jelentőségét sem szabad negligálni. Sok esetben a sértettel való bánásmód, a korrekt tájékoztatás akkor is javítja az érintett közérzetét, ha esetleg mégsem lesz meg az eltűnt dolga, vagy nem kerül kézre az elkövető.

A kriminológiai kutatások eredményei az oktatás és a kutatás egységének erősítésével folyamatosan válnak a tananyag részévé, azokról a képzés során közvetlen ismereteket szereznek a hallgatók. Az így elsajátított ismeretek azután a gyakorlatban hasznosítva közvetlen és gyors eredményt hozhatnak, ezért kiemelt szerepet kell kapniuk a rendészeti felsőoktatásban.

Ahogy Korinek László megfogalmazza: a bűnözés állandóan jelen van az életünkben, legalább a média révén. A politikusok és a kriminalitás kezelésével foglalkozó intézmények képviselői is gyakran keltik azt a – hamis – látszatot, hogy a törvényszegések egyszerű megoldásokkal (például több rendőr szolgálatba állításával) visszaszoríthatók.¹⁶ Egyetértve a gondolattal, tudomásul kell vennünk, hogy a bűnözés állandó, meg nem szűnő velejárója a társadalom fejlődésének, amelynek formái ezzel a fejlődéssel párhuzamosan idomulnak az új körülményekhez. A kriminológia feladata éppen ezeknek a változásoknak a megismerése, a kiváltó okok feltérképezése, és mindezzel a megelőzés eszközszerének kidolgozása. A kutatómunka eredményeinek a rendészeti oktatásba való szerves beépítése a későbbiekben nemcsak a rendőri munka eredményességét, de a lakosság elégedettségét, megnyugvását is szolgálja a mindennapokban.

IRODALOMJEGYZÉK

- Barabás Tünde (2004): Általános viktimológia, latencia. In Irk Ferenc (szerk.): *Áldozatok és vélemények I.* Budapest, OKRI.
- Bárd Károly (1984): „Alkalmazott” viktimológia Észak-Amerikában. In: *Magyar Jog*, 31. évf. 1. sz. 20–29.
- Clarke, Ronald V. (1995): Situational crime prevention. In Tonry, Michael – Farrington, David P. (eds.): *Building a safer society. Strategic approach to crime prevention.* Chicago–London, The University of Chicago Press.
- Finszter Géza (2014): A társadalomtudományok és a rendészet. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Rendészettudományi gondolatok: írások a Magyar Rendészettudományi Társaság megalapításának egy évtizedes jubileuma alkalmából.* Budapest, MRTT.

¹⁵ Erről lásd: Korinek (2010b) 305–336.

¹⁶ Korinek (2010a) 62.

- Görgényi Ilona (2011): *A viktimológia alapkérdései*. Budapest, Osiris.
- Guerry, André-Michel (1833): *Essai sur la statistique morale de la France*. Párizs, Crochard.
- Hentig, Hans von (1948): *The Criminal and His Victim – Studies in the Sociobiology of Crime. IV. The victim*. New Haven, Yale University Press.
- Irk Ferenc (2008): Szituációs bűnmegelőzés lakóövezetekben. In Barabás Tünde: *Épített környezet – bűnözés – szituációs bűnmegelőzés*. Budapest, OKRI.
- Kerezsi Klára (2001): Közösség és bűnmegelőzés: közösségi bűnmegelőzés. In: *Magyar Tudomány*, 48. évf. 8. sz. 100–127.
- Korinek László (1995): *Félelem a bűnözéstől*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Korinek László (2010a): Mire jó a kriminológia? In Virág György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 47*. Budapest, OKRI.
- Korinek László (2010b): *Kriminológia I–II*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó.
- Newman, Oscar (1972): *Defensible Space: Crime Prevention Through Urban Design*. New York, Macmillan.
- Newman, Oscar (1996): *Creating Defensible Space*. Washington, U.S. Department of Housing and Urban Development.
- Quetelet, Adolphe (1835): *Sur l'homme et le développement de ses facultés, ou Essai d'une physique sociale*. Párizs, Bachelier.
- Sessar, Klaus (1990): Tertiary Victimization: A Case of the Politically Abused Crime Victims. In Galaway, Burt – Hudson, Joe (eds.): *Criminal Justice, Restitution and Reconciliation*. New York, Criminal Justice Press.
- Tóth Tihamér (1987): *Viktimológia*. Budapest, BM Könyvkiadó.
- Wilson, Janet K. (2009): *The Praeger handbook of victimology*. Santa Barbara, ABC-CLIO.

SUMMARY

Criminology and Law Enforcement

BARABÁS A. Tünde

The study discusses the role of criminology in the higher education of law enforcement. The author goes through the history and development of criminology from a police point of view highlighting the major milestones. Criminology has three areas, namely the victimization process, the treatment of latency and the fear of crime, which as meeting points between the police and the citizens have an effect on the population's sense of security. Therefore the right action taken by the police in these areas can be particularly effective. The results of criminological research are integrated into the academic curriculum making criminology an "applied" science assisting police work on the field.